

СЛОВО В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Л.В. Домилівська, асп.

СИМВОЛ ДОРОГИ В ІДЮСТИЛІСТИЦІ Ю. ЯНОВСЬКОГО ТА І. ФРАНКА: МОВНОЕСТЕТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ

У статті розглядається проблема функціонування символу в мовотворчості Ю. Яновського та І. Франка. Дослідження репрезентує якісні розрізнення функціонування символу дороги у текстах згаданих письменників, вибудовані в рамках лінгвістичного аналізу художнього мовлення.

Ключові слова: ідіостиль, вербалізована (мовна) свідомість, авторський художній простір, мовний символ, функціонально-стилістична інтерпретація.

This article deals with the problem of symbol's functionality in the Franko's and Yanovsky's poetry. The research presents the main differences in individual styles of defined authors based on linguistic analysis of poetic world view.

Key words: individual style, language consciousness, author's artistic extension (space), language symbol, functional and stylistic interpretation.

В статье рассматривается проблема функционирования символа в языкотворчестве Ю. Яновского и И. Франко. В исследовании представлено качественные различия функционирования символа дорога в текстах упомянутых авторов, базирующиеся на основе лингвистического анализа художественной речи.

Ключевые слова: идиостиль, языковое сознание, языковой символ, функционально-стилистическая интерпретация.

В історії національної художньої словесності є письменники, творчість яких найбільш рельєфно віддзеркалює сучасність, виразно відбиває культурно-естетичні домінанти часу і водночас репрезентує власний, неповторний світ художньої свідомості. Без них не можна говорити про цілісний мовно-літературний процес, про історію української літературної мови, а відтак – і про інтелектуальний розвиток українського художнього слова. До авторів такого творчого потенціалу належить Ю. Яновський, про що влучно зауважує В. Русанівський, аналізуючи проблему періодизації історії української літературної мови: "у 20-ті роки зароджується проза романтична. Найпомітнішим творцем цього напрямку був виходець із "Гарту" Ю. Яновський" [4, с. 336].

Об'єктивований природою художнього тексту синтетизм у науковому представленні досліджуваного матеріалу дає змогу розглянути ідіостиль Ю. Яновського як мовноестетичний феномен, з урахуванням екстра- й інтралінгвальних критеріїв (що виявляється насамперед в естетичній природі мовного символу, який функціонує у вербалізованій авторській свідомості). Лише означена аспектність підходів уможливило якісний аналіз домінантних ознак, що виявлені в системі функціональних ресурсів мовних одиниць, в контексті ідіолектних проблем мовної особистості художника слова.

Відповідно, аналізуючи функціонування домінантних мовних символів в ідіостилі Ю. Яновського, зважаючи на їх важливість у питанні реконструкції та інтерпретації естетичної свідомості майстра слова, формування мовної особистості передусім як лінгвостилістичної категорії, вважаємо аргументованою ідею пояснювальної мовної здатності, що уможливило використання продуктивних інтерпретативних методик щодо функціонального навантаження мовних символів, особливо, коли йдеться про лінгвістичне обґрунтування ідіостилу.

Незалежно від системи, де функціонує й осмислюється той чи інший символ, варто назвати таку необхідну передумову символічної означеності, як повторюваність. Повторюваність на

текстовому, позатекстовому (поняттєвому) рівнях [3, с. 12], що дає змогу лінгвістично інтерпретувати глибинні смисли авторських світоглядних констант.

Лінгвістичне моделювання свідомості етносу визначається, як відомо, тлумаченням символіки, адже символ "є естетично канонізованою, культурно значимою концептуальною структурою іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери, що характеризується інтенційністю, образністю, мотивованістю, дейктичністю, імперативністю, психологічністю" [6, с. 296]. До того ж, маємо зважати на те, що кожен символ має власне етнічне підґрунтя, сформоване історичними, релігійними, соціально-політичними та іншими факторами. Окрім цього, символ може виражати ідею подієвого характеру, тобто уособлювати цілу ситуацію, а тому належить швидше до культурної, а не мовної компетенції [1].

Важливим у такому дискурсі є розуміння символу Ю. Лотманом, який вважає, що символ ніколи не належить до одного синхронного зрізу культури – він завжди пронизує його по вертикалі, тобто враховуються проєкції на минуле й майбутнє [3, с. 15.]. Відповідно, фундаментальною особливістю символу є надзвичайна глибинність змісту, спроможність постійного діалектичного (інтелектуального) розвитку.

Акцент на питаннях функціонування символів, як і в цілому процесу символізації виокремлюються в дослідженні як вихідна позиція, адже саме названі аспекти аналізу розкривають авторський поетичний світ як модель мовної, психологічної, філософської репрезентації ідіостилу. Ми не можемо, за О. Лосєвим, розшифрувати зміст символу, керуючись виключно логічним розмірковуванням, адже символ містить узагальнений принцип подальшого розгортання згорнутого в ньому змісту [2, с. 121].

Цікавим щодо аперцепції біблійної тематики в ідіостилі Ю. Яновського є тлумачення символу *дорога*, яке знаходить, як уже зазначалося нами вище, відображення у багатьох літературних творах національної словесної культури. Більше того, на наш погляд, розуміння символу *дорога* як стражденного

життєвого шляху, своєї долі ввійшло до системи національної символіки, заснованої на християнських домінантах. Тобто доводиться говорити про символ **дорога** як мовноестетичну універсальну української літературної мови (якщо йдеться про її інтелектуальну еволюцію) [7, с. 296] і культурної свідомості загалом. Відповідно, логічним є, як на нашу думку, звернення лінгвостилістичного аналізу мовного символу **дорога** в мовотворчості Ю. Яновського до порівняння ще з одним етапним іменем у розвитку української літературної мови – І. Франком, вплив якого виразно спостерігається в досліджуваних текстах.

У мовотворчості І. Франка символ **дорога** системно представлений насамперед у семантемах: **страждєнна путь, життєвий шлях**, що виразно простежується в поемах "Мойсей" та "Іван Вишенський". Це мовно-культурний код до ґрунтового осмислення творів: *"Най же Він тобі поможе до кінця пройти сей шлях!"* (Ф, 33), *"Так іди в свою дорогу!"* (Ф, 33), *"Старцю чесному Івану, що в Афонській самотині шлях важкий, тісний верстає, шлях, показаний Христом..."* (Ф, 47), *"лиш один тут шлях правдивий і спасєнний – шлях хреста"* (Ф, 51), *"А на плечах поводи́ря ніс, / Сміхованця-хлопчину, / що показував шлях йому все / Інший в кожду годину"* (Ф, 108), *"У гордині безмежній свій люд / ти зіпнув з того шляху / щоб зробіть, яким сам його хтів..."* (Ф, 100), *"О, якби пісню вдать палку, вітхненну, / Що міліони порива з собою, / Окрилює, веде на путь спасєнну!"* (Ф, 70), *"Се не божий шлях верстаєш, / а дияволіві служиш..."* (Ф, 54), *"Хоче на старості літ амурів – альо, на вулицю! Щаслива дорога!"* (Ф, 403), *"...і здався на долю, що сама... наведе його на найліпшу стежку"* (Ф, 187).

Перед нами постає **дорога – життєвий шлях, путь**, що, у розумінні І. Франка, призначений зверху – це невідворотна доля людини. Таким чином, за нашими спостереженнями, символ **дорога** у мовотворчості І. Франка в межах контекстуального аналізу набуває щоразу іншої виразної конотації, до того ж чітко

можна розмежувати, що ідентифікується письменником як позитивне і відповідно негативне.

Іншої змістової домінанти набуває символ *дорога* як уособлення вагання, сумніву, вербалізованих різними лексемами: це передусім *стежки-манівці, розпуття* ("...мов паралітик той на *роздорожжю*..." (Ф, 69), "...без *стежок*. Серед п'їтьми..." (Ф, 33), "...врем'я йде на неї люте, *перехресная дорога* перед нею..." (Ф, 50), "*Стежкою, що круто в'ється*, тягнеться той хід церковний..." (Ф, 30), "Хоч повзуть тут скрізь *стежки, немов гадюки*..." (Ф, 26), "*Що ж се за крутії дебрі*, у які мій ум заходить?" (Ф, 42)). У цьому аспекті зrealізовано і семантику зневір'я, і тональність вагання, непевності, означені негативним ставленням наратора до окреслених змістових реалій.

Символ *дорога* породжує іншу семантику, функціонуючи в системі народно-поетичних епітетів: це насамперед ясний шлях до рідної домівки, Батьківщини – в рідну Україну ("...і благословив *шлях промінний*, що скісно в море йшов..." (Ф, 57), "і манив *пурпуровий їх шлях*..." (Ф, 95)).

По-новому зrealізована семантика символу *дороги* як місця, де людина приймає негідну, за християнськими законами, смерть. Подібне тлумачення, апельоване до народно-поетичної символіки, зустрічаємо й у Т. Шевченка. Наприклад:

*Як тополя, стала в полі
При битій дорозі;
Як роса та до схід сонця,
Покапали сльози.
("Катерина", (Ш, 32)*

Новаторство Франкового розгортання символу *дорога* полягає в залученні оцінних характеристик життя людини: лише той, хто схибив зі своєї "стежки", "шляху", має помирати "при битій дорозі": "*І щоб він не покинув тебе / Всім народам для страху, / Як розтоптану красу змії, / Що здихає на шляху!*" (Ф,

92), "...будеш ти мов розчавлений черв, / *Що здихає на шляху*" (Ф, 85), "...щоб росли ви все краще, а я буду *гинуть на шляху*" (Ф, 82), "... на взірець і для страху всі, що рвуться весь вік до мети і *вмирають на шляху!*" (Ф, 118), "*Простувать в ході Духові шлях і вмирати на шляху!*" (Ф, 120).

Таким чином, символ *дорога* в мовотворчості І. Франка породжує нові смисли, він є мірилом, що визначає вартість людських якостей: гідності, чесності, честі, зрештою гуманності.

Цікавим елементом символіки І. Франка є перешкода, труднощі, які виникають на життєвому шляху, що уособлює камінь на шляху, звіра, що перебігає дорогу: "... як *диркає віз, наткнувшись серед бігу на великий камінь серед шляху*" (Ф, 164). Іноді означений символ породжує риторичність визначеної мети на життєвому шляху: "*Що воно значить, що на вступі в нове життя мені перебігає дорогу отся скотина в людській подобі?...*" (Ф, 130).

Виникає також образ майбутнього, невідомого, непізнаного, що породжує функціонування символу *дороги*: "*Щоб і пан він був, і слуга, і мета, і дорога*" (Ф, 79), "*На безмежну мандрівку життя / дав йому запомогу...*" (Ф, 83), "*Ти далеко в минуле глядиш і в будущі дороги...*" (Ф, 91).

Разом із тим, варто розмежувати символ шляху в майбутнє і "в інший світ", які направлені до гармонійного існування людини, спроектовані на реалізацію її намірів. Семантика майбутньої *дороги* апелювана до світлого, істинного, такого, яке буде кращим, де здійсняться найпотаємніші мрії, сподівання. Власне, синонімічною змістовою наповненістю у цьому випадку є мета життя, що одразу ж здобуває оцінність зі знаком плюс.

На протигагу майбутньому з'являється символ *останньої часті дороги* – спасенної путі, скорельованої в іншу вимірність буття: "*Ось я шлях довершив, що тоді ти вказав мені, Батьку...*" (Ф, 98), "*Просвіти остатню стежку...*" (Ф, 52), "*І остатня часть дороги так болюча і важка*" (Ф, 52), "*Щаслива дорога!*" (Ф, 403), "...се надія, що полине у *той шлях*

душа моя" (Ф, 34). Безсумнівно, іноді остання путь сповнена болю, але відповідно до авторських інтенцій вона завжди направлена до гармонії з власною душею, до мети життя – людського щастя.

До того ж, повість І. Франка "Перехресні стежки" вже в назві містить якісно нову парадигму символу **дорога**, адже твориться ціла система образів: це і людські долі, це і перешкоди, що заважають досягнути поставленої мети, це і плітки – хвороба суспільства на будь-якому часовому зрізі, що уособлює символ шляху.

Натомість іншого семантичного наповнення набуває символ **дорога** в мовотворчості Ю. Яновського. Аналізований символ **дорога** в художньому мовленні митця константно корелює з мовними домінантами **море, океан, небо, степ**, що уособлюють життєві вагання, пошук істини: *"Хай простить тому **небо**, хто підозрює мене в постійному ухилянні **із широкої дороги**. Я ніколи не любив ходити по дорогах. Тому я й люблю **море**, що на ньому кожна **дорога нова, і кожне місце – дорога**. Старість дає право це резюмувати...."* (ЮЯ II, 27), *"Треба не губити **напрямку**, бачити попереду верхівлю гори і йти крізь хащі... Ви побачите, як слідом за нами ітимуть **дослідники шляхів**...."* (ЮЯ II, 27), *"**Над морем місяць** уставав солдатом і **просторінь шляхів** охороняв..."* (ЮЯ II, 141), *"Кораблі на морі поспішають перебігти **свій шлях**..."* (ЮЯ II, 38) тощо.

Тобто символ **дорога** в ідіостилі Ю. Яновського реалізується в динамічному русі осягнення життя, як символ путі до невідомого, втаємниченого, як і в І. Франка, до пошуку гармонії людини насамперед із самою собою: *"А ще згодом – мені хочеться переплисти для неї океан і море..."* (ЮЯ II, 19), *"**Море – це великий степ**, на якому росте синя і чорна трава. Біля моря добре думається і звичайні слова набирають тьмного і великого змісту"* (ЮЯ II, 46).

Для розуміння інтенцій автора, закладених у зміст символу дороги, присутньою є акцентуація уваги на одному з епіграфів до роману "Майстер корабля" Ю. Яновського.

Зокрема, цитовані слова Й. Гете, які скеровують дослідника до творчого потенціалу всього роману, розгортання системи ідей твору:

*Ні! Все добре на землі:
Чорна дівка, білий хліб!
Завтра в інший край **мандрівка**:
Чорний хліб і біла дівка.
(Й.В. Гете) (ЮЯ II, 423).*

Власне, символіка **дороги** в окреслених цитатах стає кодом до прочитання всієї символіки твору, і таким чином Ю. Яновський означає тональність свого мовнопоетичного аналізу людського буття.

Важливою особливістю функціонування символу **дорога** в мовотворчості Ю. Яновського є синтетичність його семантичних складників. Досліджуваний символ спроектований у пошук, майбутнє, а тому дуже складно (а іноді зовсім неможливо) встановити природу оцінки породженого смислу. Швидше за все, на нашу думку, нові інтенції автора здобуваються на логічні зауваги: невідоме, незбагненне, змінне, втаємничене тощо.

Так, аналіз фактичного матеріалу вказує на те, що характерним для мовотворчості Ю. Яновського та І. Франка є властиве національному світогляду вербалізоване утвердження ідеї життєвого шляху та метафоризоване висловлення власної позиції щодо його перебігу. У цьому випадку корективи щодо авторської інтерпретації означеного мовного символу вносять екстралінгвальні фактори: культурні домінанти, властиві для визначеного часового зрізу й персоніфікованого світобачення. Зокрема, якщо символ **дорога** в мовотворчості І. Франка заглиблений генетично у понятійний досвід попередників (так, знаходимо численні алюзії зі Святим Письмом), то домінанти ідіостилу Ю. Яновського породжують якісно нові смисли окресленого поняття, інтелектуалізуючи його в системі нових

історико-культурних форм пізнання світу. Власне, йдеться про ідіостилістичну інтерпретацію буття, символічну вербалізацію художньо-естетичної свідомості творчої особистості.

1. Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа) / Н.Д. Арутюнова // Референция и проблемы текстообразования. – М. : Наука, 1988. – С. 22-26.
2. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф / Лосев А.Ф. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 480 с.
3. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры / Ю.М. Лотман // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1987. – Т. 21. – С. 10-21.
4. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : підручник / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.
5. Русанівський В.М. У слові – вічність : (Мова творів Т.Г. Шевченка) / Русанівський В.М. – К. : Наукова думка, 2002. – 240 с.
6. Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Л. : Літопис, 1996. – 634 с.
7. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія. / Л.І. Шевченко. – К. : Київський університет, 2001. – 478 с.

Список умовних скорочень

Ф – Франко І. Поезія; Іван Вишенський, Мойсей; Перехресні стежки / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2007. – 432 с. – (Б-ка школяра).

Ш – Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко [вступна стаття О. Гончара]. – К. : Дніпро, 1980. – 613 с.

ЮЯ, I – Яновський Ю.І. Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 1. Оповідання. / Упоряд. М. Острик ; Передм. О. Гончара. – К. : Дніпро, 1982. – 533 с.

ЮЯ, II – Яновський Ю.І. Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 2. Романи. / Упоряд. К.П. Волинський, М. Острик ; Післям. М. Пархоменка. – К. : Дніпро, 1983. – 424 с.

ЮЯ, III – Яновський Ю.І. Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 3. Роман "Мир". П'єси. / Упоряд. К.П. Волинський, М. Острик. – К. : Дніпро, 1983. – 582 с.

ЮЯ, IV – Яновський Ю.І. Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 4. Сценарії. / Упоряд. К.П. Волинський. – К. : Дніпро, 1983. – 358 с.

ЮЯ, V – Яновський Ю.І. Твори : В 5-ти т. / Ю.І. Яновський ; [редкол. І.О. Дзеверін (голова) та ін.]. – Т. 5. Вірші. Публіцистика. Роздуми про літературу. Листи. / Упоряд., приміт. К.П. Волинський. – К. : Дніпро, 1983. – 382 с.

Т.Ю. Лисиченко, асп.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МЕТАФОРА В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ М. РИЛЬСЬКОГО

У статті подано аналіз метафор М. Рильського з огляду на її виразові можливості, закладені в лексичній і семантичній визначеності слів, що базується на науковій та культурній ерудиції поета. Наводиться класифікація лінгвософських метафор у текстах М. Рильського як прояву інтелектуалізму поетичних і мовних асоціацій письменника.

Ключові слова: метафоричність, мовна особистість, інтелектуалізація, лінгвософська метафора, філософічність.

The analysis of Maksym Rylskiy's metaphor in the view of its expressive facilities lay of words' lexical and semantic definiteness that based on poet's scientific and cultural erudition, is presented in the article. The classification of lingvosophic metaphors in Maksym Rylskiy's poetic texts as manifestation of intellectuality of his poetic and language associations is given.

Key words: language personality, intellectualization, lingvosophic metaphor, philosophicality.